

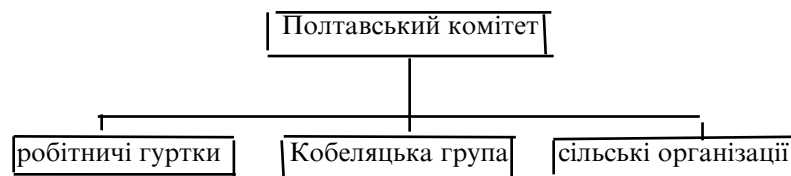

мадах”, яких на Лівобережжі було чотири (з шести) – Харківська, Полтавська, Лубенська (на Полтавщині) й Ніжинська (на Чернігівщині). Протягом 1905 р. у них зростає кількість членів, з’явилися нові організаційні відгалуження. У зв’язку з цим зазнали змін функції та структура громад. В передреволюційні роки вони безпосередньо керували місцевими організаціями і групами свого району. А в 1905 р. їхня діяльність стала більш диференційованою: вони вели усю партійну роботу у своєму місті й найближчій окрузі (як правило, в однойменному повіті) здійснювали загальне керівництво повітовими комітетами, обслуговували так звані “культурними силами” (досвідченими пропагандистами, агітаторами, організаторами) весь район. “Вільні громади” з регіональних об’єднань трансформувалися в міські організації, а їхні комітети поєднували функції губернського (районного) та місцевого (для свого міста й повіту) центрів. Крапку у цьому процесі поставив II з’їзд Револьюційної української партії, який ухвалив статут РУП і резолюції “Про місцеві організації” та “Про крайові організації”. З прийняттям основоположних документів існування “вільних громад” і саме це поняття втратило сенс. Основою партії відтепер ставали місцеві організації (на практиці, як правило, на повітовому рівні), які об’єднувалися в автономні крайові (губернські) на чолі з відповідними комітетами.

Простежити процес організаційної перебудови партії надзвичайно складно, оскільки наявні джерела містять надто мало відомостей про структуру її осередків (взагалі відсутні). Здійснена нами спроба реконструкції цієї перебудови небездоганна й неповна, та все ж, на думку автора, достатньо інформативна. Схеми 1-2, складені на основі звітів комітетів на екстремому, чи попередньому з’їзді РУП (червень 1905 р.)⁵, засвідчили просту, можна сказати лінійну чи горизонтальну структуру “вільних громад”.

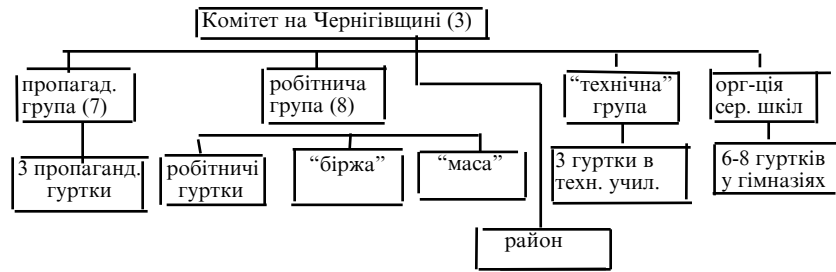
Схема 1

Полтавський комітет безпосередньо керував як міськими гуртками, так і трьома сільськими та кобеляцькою групами. “Вільна громада на Чернігівщині” подала відомості тільки про гуртки у Ніжині. Цілком можливо, що вона й справді тоді втратила тимчасово зв’язок зі своїм районом, де такі організації, як прилуцька, сільська в Остерському повіті, були розгромлені у 1904 р., а нові ще не оформилися. Схема 3 фіксує помітно складнішу, кількарівневу структуру цієї “вільної громади”, яка складалася протягом літніх місяців⁶.

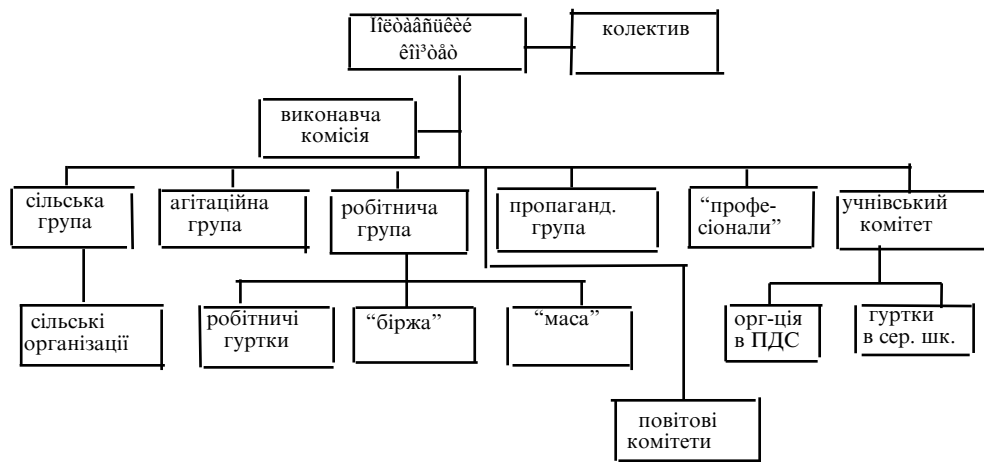

Նձձիձ 3

Розростання та ускладнення міських підрозділів чітко вказує на дедалі більшу концентрацію зусиль парторганізації саме в Ніжині. Роботу ж у повітах явно було перекладено на місцеві організації. Ще переконливіше це демонструє схема 4, яка відображає основні елементи повністю сформованої полтавської організації в 1906-1907 рр.

Схема 4

Полтавський комітет, який отримав статус крайового, цілком звільнився від безпосереднього керівництва гуртками. Натомість він об'єднував та спрямовував діяльність повітових комітетів і власних функціональних та профільних груп, на які перекладалась уся робота у низових організаціях. Повноваження крайового комітету поширювалися не лише на східну частину губернії (колишній район полтавської "вільної громади"), а й на район Лубенського комітету, що було пов'язано з ослабленням останнього і з удосконаленням партійної структури. Функціональні групи створювалися за напрямками діяльності: агітаційна, пропагандистська, "професіонали", які займалися передусім створенням осередків. Профільні групи – сільська, робітнича та учнівська – керували відповідними організаціями й гуртками Полтави і повіту. Фактично сільська група виконувала функції повітового, а робітнича та учнівська – міського комітету. Останній, схоже, був створений пізніше, оскільки згадується в нелегальному органі крайового комітету – газеті "Соціал-демократ"⁷. Проте більше про нього нічого не відомо. Те саме можна

сказати й про організаційні зв'язки сільської групи з відповідними осередками всієї губернії, які, відповідно до “Статуту сільської організації”, розробленого полтавським комітетом, повинні були мати місце.

Схожа перебудова відбувалась й у лубенській та харківській організаціях. Матеріали “екстреного” з'їзду зафіксували в них наявність комітетів, а також групи агітаторів, 2 селянських осередків у повіті й 2 підорганізації у Лубнах; у Харкові – групи пропагандистів, учнівського осередку та 2 робітничих організації у передмісті. Проте в 1906 р. обидві організації переживали кризу, пов'язану як з поліцейськими репресіями, так і з виходом з партії ряду активістів, членів комітетів (докладніше про це нижче). Тому в обох організаціях перебудова не набула завершеного вигляду.

Протягом 1905 й частково 1906 рр. осередки Революційної української партії-Української соціал-демократичної робітничої партії на чолі з комітетами виникли у багатьох повітових містах Лівобережжя. Тільки в окремих випадках – у Ромнах, Кобеляках, можливо Миргороді та Костянтинограді – вони сформувалися на основі нечисленних (по кілька осіб) груп, що існували тут і раніше. Здебільшого ж ці організації створювалися заново, помітно розширивши географію партійних осередків. Вважаємо за доцільне називати їх повітовими (хоч цей термін не притаманний тогочасним партійним документам), виходячи з їхнього місцезнаходження й виконуваних функцій. У роки революції такі організації з'явилися в Гадяцькому, Золотоніському, Пирятинському та Хорольському повітах Полтавщини, Борзнянському, Глухівському, Козелецькому, Конотопському і Кролевецькому повітах Чернігівщини. Це підтверджується їхніми документами (зокрема атрибутикою видань – підписами й печатками), матеріалами преси, поліції, мемуарами. Всього, таким чином, такі осередки існували у 18 повітах із 41, що становить майже половину (44%) їх загальної кількості. На Полтавщині цей показник сягає 2/3 (10 повітів з 15), що зайвий раз підкреслює її роль в українському русі. Про потенціал останнього – втім, як і про революціонізуючий вплив часу – свідчить стрімке (в 3,6 раза) збільшення числа повітових організацій, порівнюючи з 1903 – 1904 рр.

Разом з тим розподіл їх по районах дії обласних комітетів (рахуючи й лубенський) дуже нерівномірний. Найгустіша мережа у районах дії лубенського та полтавського комітетів – у 2/3 (67%) повітів, відповідно в 6 з 9 і 4 з 6. Значно рідшою вона була на Чернігівщині – у 6 повітах з 15 (40%). Це можна пояснити передусім меншими можливостями й зокрема слабшим кадровим ресурсом ніжинського комітету, надто широкою територією його діяльності, відносно низькою питомою вагою українського населення в північних повітах губернії.

Однак найбільш несприятливою для РУП-УСДРП виявилася Харківщина: крім губернського міста, у жодному іншому не вдалося створити партійну організацію. Свою роль відіграли особливості губернії, пов'язані з її прикордонним становищем та відповідним складом населення. Але навряд чи вони були визначальними – порівняння з Чернігівщиною це підтверджує. Корінь проблеми доцільно шукати в діяльності

харківської “вільної громади”. Як у передреволюційний час, так і в роки революції вона фокусувала свою увагу головним чином на загальнопартійних проблемах, літературно-видавничій діяльності й зовсім мало займалась організаційною сферою. Це було пов’язане з особливим (“материнським”) становищем “громади” у партії та з роллю Д. Антоновича – спершу як лідера РУП, а в 1905 р. – як вождя небезпечного ухилу, відомого під назвою “обласництво”. Останнє до того ж постійно відволікало місцевий актив на несвоєчасні дискусії. Істотно вплинуло на ситуацію і те, що організація після розгрому 1903-1904 рр. поповнилася головним чином за рахунок студентів – не лише молодосвідчених, а й здебільшого немісцевих. Їм, по-перше, було важче налагодити зв’язки, а, по-друге, з закриттям навчальних закладів більшість їх роз’їжджалася по домівках.

Новим явищем у структурі Революційної української партії-Української соціал-демократичної робітничої партії стала диференціація низових структур – організацій, груп та гуртків – за соціальною ознакою на робітничі, селянські, інтелігентські й учнівські. Можливо, це було пов’язане не лише з прагненням посилити роботу у відповідних верствах населення, а і з намаганням партійного керівництва, передусім М.Порша, забезпечити та довести іншим партіям класовий, пролетарський характер РУП-УСДРП, що давало поряд з іншим можливість сподіватися на визнання в міжнародному соціалістичному співтоваристві й уникнути звинувачень у дрібнобуржуазності. З цієї причини в звітах місцевих структур у першу чергу підкреслювалася наявність пролетарських осередків, зазначалося про кількість “організованих робітників”. Щоправда, використання поняття “робітник” у тогочасних партійних документах потребує уточнення. Невідомо, наскільки широко воно трактувалося та в яких випадках вживалось у значенні “працівник”. Від цього залежить і наше розуміння узагальнюючих даних про чисельність окремих осередків та партії в цілому, які нерідко стосувалися саме “організованих робітників”. Взагалі складається враження, що керівники різних рівнів були схильні дещо завищувати такі дані, але довести чи спростувати це, тим паче визначити обсяг перебільшення, немає можливості.

Матеріали, що є в нашому розпорядженні, дають підстави стверджувати про існування робітничих організацій і гуртків у 10 повітах Лівобережжя, тобто принаймні в кожному четвертому. Вони діяли, як правило, у містах – Полтаві, Харкові, Лубнах, Прилуках, Ромнах, Ніжині, Глухові, Конотопі й, можливо, Кролевці. Відомі лише поодинокі винятки, коли йшлося про сільськогосподарських пролетарів чи залізничників. Так, 15 робітників об’єднував осередок РУП у с. Береза Глухівського повіту, створений зусиллями ніжинського та глухівського комітетів як опорний пункт роботи в деяких селах Чернігівщини⁸. Під керівництвом харківського комітету працювали 2 робітничі організації у приміській зоні. Одна з них напевне знаходилася в с.Веселе (10 верст від Харкова), а інша – у Люботині Валківського повіту.

Всього в названих організаціях налічувалось десь 800-900 робітників. Наші підрахунки базуються головним чином на датованих вереснем

1905 р. “Коротких відомостях про діяльність РУП за останній час”⁹, доповнених даними інших джерел. Найбільшою на Лівобережжі (й другою в Україні після київської) була робітнича організація у Полтаві – 300-350 осіб. Ніжинська і лубенська (за спогадами М.Лівицької) налічували по 150 робітників, а харківська – 60-75. В інших містах в організаціях було по 25-30 робітників. Вони дедалі частіше піднімались у партійній ієрархії, ослаблюючи монопольне становище в ній інтелігенції. Зокрема, серед еліти – “професіоналів”, членів комітетів – з’явилися чорнороб Я. Левченко (Харків, Лубни), друкарі А.Макаренко (Полтава) та І.Мороз (Ромни, Лубни), залізничник І.Сокальський (Полтава), швець Г.Хоменко (Лубни), маляр О.Лола (Лубни, Полтава), слюсар П.Богаєвський. Значно більше робітників поступово з’явилися серед керівників гуртків, агітаторів і пропагандистів.

Наведені вище цифрові дані стосуються насамперед міського пролетаріату. Що стосується сільськогосподарських робітників, то вони входили до складу сільських організацій, чисельність та склад яких партійному керівництву були невідомі. З цієї причини відповідний цифровий матеріал дуже бідний. У “Коротких відомостях” кількість членів у сільських осередках у Лубенському й Ніжинському повітах визначалися в середньому по 150-200 осіб. Ймовірно, не менше було їх і в Полтавському повіті, де вже у травні 1905 р. діяли 3 сільські організації. Взагалі нами виявлено 15 таких осередків та груп (крім Берези й Веселого). 9 з них припадає на Полтавщину і 6 – на Чернігівщину (в тому числі 3 – на Ніжинський повіт). Дрібні гуртки та окремі партійці по селах не піддаються обліку. Сумарну чисельність членів РУП у селах Лівобережжя можна наближено оцінити в 700-1000 осіб.

Інтелігенція (включаючи студентів й учнів) була представлена в партії як на вищому та середньому рівнях, становлячи абсолютну більшість її активу, так і на низовому, займаючись створенням окремих організацій та груп. Про це свідчить зокрема наведений вище матеріал про структуру “вільних громад”. Відповідні гуртки діяли також у складі лубенської, глухівської, конотопської й інших організацій. Були й суто інтелігентські організації (групи) в Миргороді (25 осіб), Кобеляках та Гадячі¹⁰.

Чисельність партійної інтелігенції важко оцінити. Для звітності це питання не було актуальним. До того ж немало інтелігентів працювали поодиночки у селах і взагалі не враховувалися. Думається, не буде помилкою стверджувати, що ця група, принаймні, кількісно не поступалася робітничій чи селянській (а за логікою розвитку партії мала переважати). В такому разі говорити про 800-900 партійних інтелігентів не буде перебільшенням.

Наведені дані дають можливість оцінити орієнтовну чисельність членів Революційної української партії-Української соціал-демократичної робітничої партії на Лівобережжі. Вона перебуває у межах 2300-2800, тобто приблизно 2,5 тис. осіб. Автор свідомий того, що ці цифри, як і методика підрахунків, доволі хисткі й вразливі, проте вважає, що і в такому вигляді, за відсутності кращого, вони корисні та мають право на існування.

Поряд з іншим, вони дають змогу критично оцінити дані ЦК УСДРП про чисельність партії в “трохи більше” 3000 осіб, у тому числі близько 1000 міських робітників¹¹. Відомості ЦК були дуже не повні, що визнавалось і в його доповіді. На наш погляд, реальна кількість членів УСДРП була вищою на 1-1,5 тис. Але в будь-якому разі очевидно, що на Лівобережжі зосередилася основна маса партійців. З іншого боку, значне кількісне зростання УСДРП, напевне, було ситуативним, результатом не стільки підвищення політичної і національної свідомості населення, скільки загальної активізації в умовах революційної ейфорії, великою мірою досягалося за рахунок тимчасових “попутників”, достатньо не готових до партійної роботи в нелегальних умовах.

Динаміку розвитку парторганізацій можна простежити лише в загальних рисах. У цілому вона відповідає схемі розгортання революції в часі.

Майже до кінця 1905 р. мала місце тільки висхідна тенденція. Всі без винятку відомості про тогочасний стан осередків засвідчують їх неухильне зростання, посилення роботи та впливу на маси.

Так, помітне збільшення полтавської організації підтвердили вже матеріали екстреного з'їзду (початок червня). Згодом робота в місті ще більше активізувалась, особливо з приїздом “професіоналів” Н.Грінченко й М.Сахарова. Останній на початку серпня оцінював цю роботу як “колосальну”, вказуючи, що РУП у Полтаві вже зрівнялася з РСДРП і наблизилася до Бунду¹². Зусиллями передусім “товаришки Насті”, як її називали полтавські робітники, було створено міську організацію Революційної української партії¹³. Навіть результативна поліцейська акція у кінці літа, коли викрили нелегальну друкарню, провідні її діячі А.Макаренко та О.Лола були арештовані, а М.Сахаров і Н.Грінченко мушили залишити місто, істотно не позначилася на активній діяльності організації. Восени представник ЦК В.Садовський повідомляв з Полтави, що робота ведеться “дуже гарно”¹⁴. Ніжинська й лубенська “вільні громади” були в своїх містах у 1905 р. найчисленнішими та найвпливовішими серед інших революційних організацій. У серпневих зведеннях харківського охоронного відділення РУП було поставлено на 3 місце з 14 організацій, вказувалося на значне число її членів¹⁵. Піднесення переживали й організації в Ромнах¹⁶, Прилуках¹⁷, Глухові¹⁸, Вовчку Лубенського повіту¹⁹ та ін.

Першої хвилі болісних ударів рупівські осередки зазнали в останні місяці 1905 – на початку 1906 рр. Спад революції та наступ реакції (у багатьох повітових містах це стало помітно відразу після маніфесту 17 жовтня) супроводжувались атаками на революційні партії, в тому числі на РУП. Однією з перших було розгромлено роменську організацію Революційної української партії – внаслідок чорносотенних погромів у місті 18-19 жовтня, які охопили й РСДРП, Бунд, есерів. Декого з революціонерів покалічили або навіть убили, більшість їх була змушена залишити місто. Апатія охопила як інтелігенцію, так і робітників²⁰. На початку 1906 р. проведені арешти в Лубнах. 3 січня арештували (згодом утік) керівника місцевої “вільної громади” А.Лівицького. Ситуацію ускладнила внутрішня криза, яка закінчилася виходом з партії

більшості членів комітету. Після цих подій, за свідченням А.Лівицького, “вільна громада” “майже розпалася, лишилися тільки поодинокі робітники”²¹.

Внаслідок грудневого розколу та виходу з РУП Д.Антоновича, Б.Камінського, П.Андрієвського й інших, а також поліцейських переслідувань значно погіршилися справи і в харківській організації. За даними охоронного відділення, у січні 1906 р. вона “мовби не існувала”. Після деякої активізації у лютому-березні в наступні місяці її діяльність охранкою не фіксувалася²². Робітнича організація, схоже, на той час також припинила своє існування. В інформації до ЦК УСДРП (березень 1906 р.) відзначалися лише існування інтелігентського гуртка під керівництвом Б.Мартоса та окремі зв'язки з робітниками, не об'єднаними організаційно²³.

Втрати негативно відбилися на Революційній українській партії, тим більше, що майже всі названі осередки одержали згідно з новим статутом РУП права губернських (крайових). Однак, за винятком полтавського і частково ніжинського, вони не змогли належним чином виконати покладені на них відповідні функції.

Проте в цілому партія у 1906 р. залишалася цілком дієздатною. Більше того, частина організацій знаходилася на рівні попереднього року. Перебувала на піднесенні прилуцька організація. За даними поліції, вона була найчисленнішою в місті²⁴. Представник центрального комітету “Андрій” (наймовірніше А. Жук) повідомляв тоді, що справи тут “блискучі”²⁵. “Дуже добре”, за словами іншого кореспондента ЦК, йшли справи у Хоролі²⁶. В кожному із названих осередків налічувалося приблизно по 70 членів²⁷. Швидко відроджувалася роменська організація. Невідомі “Микола” й “Олександр” від її імені інформували ЦК, що це сталося на початку 1906 р., розповідали про приєднання до неї робітників-членів з Російської соціал-демократичної робітничої партії та “неорганізованих”, просили надіслати літературу й пропагандиста. Центральний комітет відрядив сюди відомого “професіонала” О. Мерклінга, який застав, за його словами, “безнадійно хвору” організацію у стані розкладу²⁸. А влітку 1906 р. вона вже налічувала 50-70 членів²⁹.

Плідно працювала полтавська організація. Її комітету вдалося повною мірою налагодити діяльність як крайового. При цьому його функції поширювались, як і в 1905 р., на всю губернію. Деякі дані, зокрема склад учасників обласної конференції (жовтень 1906 р.), яку проводив комітет, свідчать, що він частково виконував керівні функції для всього Лівобережжя. Якщо врахувати, що нелегальний орган комітету – “Соціал-демократ” – був фактично загальнопартійним, до того ж єдиним періодичним виданням, то стає очевидним, що полтавський крайовий комітет став у 1906-1907 рр. найважливішим після ЦК центром партійного життя. Це підтверджується статутом сільської організації та ініціативою скликання III з'їзду РУП, що виходили з Полтави³⁰. Тогочасний його лідер П. Дятлов пізніше вказував: “Коли майже всі гуртки нашої партії ледве дихали, у Полтаві робота ставала все міцніше на ноги й вказувала шлях іншим комітетам партії, будила бадьорість всіх товаришів”³¹.

Успішну в цілому діяльність РУП у 1906 р. лише частково можна пояснити її якостями (конспіративність). Визначальним, на нашу думку, було те, що осередки партії знаходились, як правило, на периферії та традиційно мали тісні зв'язки з селом. Перша обставина значною мірою вберегла більшість їх від репресій, спрямованих тоді передусім проти головних центрів революційного руху – міст, в яких відбувалися масові страйки чи повстання. З цієї причини (як виняток) постраждала організація Революційної української партії у Лубнах, де в грудні 1905 р. стався загальний страйк і мала місце спроба об'єднаних революційних сил узяти владу у свої руки. Частково це стосується й харківської організації. Зв'язки із селом були джерелом революційної енергії та натхнення, оскільки останнє в 1906 р. активно продовжувало боротьбу, у той час як виступи в містах явно пішли на спад. Не випадково тоді відзначались активністю саме сільські осередки – у Веркіївці Ніжинського повіту, Жуках і Диканьці Полтавського повіту, Вовчку Лубенського повіту й ін³². Натомість інформація про чисельність робітничих організацій стала рідкісною та помітно поступалася своїми параметрами відомостям за 1905 р.

Не останню роль відіграла і та обставина, що хоча пік революції вже минув, рівень та гострота революційної боротьби в 1906 р. залишалися достатньо високими, загалом зберігалися декларовані раніше демократичні свободи, існувала незговірлива І Державна дума. У цих умовах репресії ще не набули тотального характеру й були спрямовані головним чином проти партій, найбільш небезпечних з погляду влади, а саме причетних до збройної боротьби. Українські партії в цілому такої загрози не становили. Тому рішучі заходи вживалися лише проти окремих їх осередків.

Вагомим чинником організаційного зміцнення РУП у роки революції були її горизонтальні та особливо вертикальні зв'язки, котрі стали значно регулярнішими й інтенсивнішими. В цьому відношенні набагато зросла роль центрального комітету партії, який відтепер не тільки визначав її генеральну лінію, а і став справжнім центром повсякденного керівництва місцевими організаціями. Воно здійснювалося найчастіше двома шляхами: через листування та поїздки представників ЦК на місце. Листування велось як поштою, так й іншими каналами. Для цього існувала мережа легальних і нелегальних адресатів, причому серед перших були активісти Революційної української партії-Української соціал-демократичної робітничої партії та люди, далекі від політики, завданням яких було тільки передати листа за призначенням. Так, у вересні 1905 р. до рук поліції в Києві разом з друкарнею і складом літератури РУП потрапили і 34 зашифровані адреси по всій Україні, у тому числі в Лубни, Глухів, Козелець, Бориспіль, Кононівку Пирятинського повіту, Чемер Козелецького повіту та ін.³³. В ході арештів у Києві влітку 1906 р. було виявлено ще 30 адресатів, 14 з яких припадало на Лівобережжя. Серед них як відомі в партії Г.Войташевський (Ічня Борзнянського повіту), У.Саламаха й О.Назарів (Прилуки), так і очевидні посередники: Полтава, Портнову для Миші А.; Чугуїв, Щирнер для Б.М. та ін. У січні

1906 р. до Харкова якомусь Брунзелю було надіслано рукопис нової прокламації центрального комітету УСДРП “До всього українського робочого люду”, датованої тим же місяцем. ЦК звертався з проханням передрукувати її хоча б на гектографі й розповсюдити, а також надіслати нові адреси для зв’язку та отримання інструкцій. На окремому аркуші для адресата містилася вказівка “передать в комитет УСДРП сию же минуту”. Точно такий же лист Ф.Гінсбург був відправлений з Києва й до Прилук “для Лани”³⁴.

Важливим елементом організаційного зміцнення партії був інститут кураторства членів ЦК над “вільними громадами”, а згодом обласними комітетами. В 1905 р. полтавський, лубенський і харківський комітети курирував Д.Антонович, а Ніжинський – у різний час М.Порш та А.Гук. Після II з’їзду, на якому склад ЦК змінився, ці функції виконували відповідно А.Жук і М.Порш³⁵. Куратори забезпечували зв’язок між центральним комітетом й обласними комітетами, надавали їм допомогу, стежили за дотриманням на місцях партійної лінії та проведенням політичних кампаній, улагоджували конфлікти тощо. Зв’язок і контроль з боку ЦК здійснювали й інші його члени, а також провідні діячі київського комітету, котрі виступали як агенти ЦК. Це могли бути оперативні поїздки в ту чи іншу організацію і значно рідше тривале перебування у ній для виконання якогось конкретного завдання, а також об’їзди районів з контрольно-інформаційними цілями. Наприклад, у Полтаві протягом 1905 р. побували Д.Антонович, В.Винниченко, М.Порш, Л.Юркевич, М.Білякова й ін.³⁶. В період активної боротьби проти “обласництва” восени 1905 р. тут постійно перебував як “секретний” агент ЦК В.Степанківський, а як офіційний представник приїздив М.Порш³⁷. Тоді ж об’їзд лівобережних організацій здійснив А.Гук, а через кілька місяців – Д.Піщанський³⁸. З агентом центрального комітету А.Макаренком (у спогадах він фігурує як Антін Z чи Антось) трапився курйозний випадок. У липні 1905 р. він був відряджений до Харкова як агітатор. Але по дорозі в Полтаві його “украли з поїзда” і залишили в місцевій організації. Центральний комітет врешті решт мусив погодитися з цим³⁹.

Специфічну категорію зв’язкових становили “професіонали”, які утримувалися за рахунок партійних осередків та займалися виключно партійними справами, перебуваючи здебільшого на нелегальному становищі. Найчастіше їхнім завданням були “постановка” організацій (тобто створення їх з окремих членів партії й “маси” – симпатиків, налагодження діяльності та керівництво ними на перших порах), рідше – “техніки” (нелегального видавництва), а також інформування вищої інстанції про стан справ тощо. “Професіонали” були найбільш законспірованою категорією партійців. Тому відомостей про них дуже мало, й навіть у спогадах та партійних документах вони фігурують, як правило, анонімно або під псевдонімами чи тільки іменами без прізвищ. З цієї причини охарактеризувати дану групу, навіть встановити людей, які належали до неї, непросто.

Справжніх “професіоналів”, які працювали на постійній основі, через брак кадрів і коштів було дуже мало, буквально одиниці. Наприклад, полтавський комітет у січні-лютому 1907 р., перебуваючи на піднесенні,

фінансував роботу лише одного “професіонала” в обсязі 10 руб. на місяць⁴⁰. Частіше такі функції вони виконували епізодично, після чого переходили на інші ділянки роботи, легалізувалися, виїжджали за кордон тощо. Звичним явищем були перерви, викликані арештами.

Як “професіонал” працювала на Лівобережжі в 1905 р. Н.Грінченко (псевдоніми “Наталка”, “Маруся”). Прибувши зі Львова, де вона включилась у партійну роботу й, можливо, пройшла відповідну підготовку, 20-річна дівчина весною направлена до Полтави. Тут головним чином її зусиллями було “поставлено” міську робітничу організацію, на ній трималися пропагандистська робота та нелегальна друкарня⁴¹. Збереглися деякі її повідомлення того часу. 12 травня вона інформувала партійний центр про нестачу літератури, створення першого робітничого гуртка й підготовку ще двох; 22-го – щодо проведення першої масовки; в липні – про “перехоплення” А.Макаренка; у серпні – про відсутність грошей та створення учнівської біржі, крім того, викликала зі Львова П.Ластівця, який готувався там до пропагандистської роботи⁴². В.Степанківський восени застав, за його свідченням, “полтавських робітників в стані цілковитого зачаровання тіткою Настею. Приєднані т-кою Настею до полтавської організації робітники і робітниці лишилися на весь час потому нашою основою в полтавській роботі”⁴³. Загроза арешту змусила Н.Грінченко перебратися до Києва, а через кілька місяців вона була вже у Лубнах, де займалась організаційною роботою до II з’їзду партії⁴⁴. Поруч з нею слід поставити М.Сахарова (“Цукер”, “Кольчицький”), з яким вони весь той час працювали разом.

“Професіоналом” дрібнішого масштабу був О.Мерклінг. Останній займався налагодженням діяльності партосередків у повітових містах. Улітку 1905 р. йому вдалось істотно пожвавити й розширити роботу прилуцької організації. Стали регулярними масові зібрання робітників, функціонувало багато пропагандистських гуртків, на мімеографі було віддруковано кілька відозв, відбувся ряд страйків. Згодом О.Мерклінг працював у Пирятині, де був заарештований. Після 6-місячного ув’язнення навесні 1906 р. його направили до Ромен. Тут він застав, за його словами, “безнадійно хвору організацію з явною схильністю до анархістсько-максималістської тактики”. Це призвело до неодноразових конфліктів О.Мерклінга з роменцями⁴⁵. В жовтні 1906 р. він був знову заарештований як учасник обласної конференції Української соціал-демократичної робітничої партії.

Активно працював “професіонал”, член полтавського комітету, відомий як “Олександр”. Він налагодив роботу хорольської організації, друкарню в с.Жуки, працював у Полтаві, Прилуках, Ромнах. Згодом, однак, виявилось, що він провокатор⁴⁶.

“Професіоналом” був Я.Левченко (“Бєбель”, “Яша”). Поліція вважала його членом київського комітету, у липні 1905 р. заарештувала в зв’язку з діяльністю білоцерківської групи. Восени 1906 р. він нелегально працював у Харкові, став учасником обласної конференції партії в жовтні, де був арештований, але втік⁴⁷. Так само працювали, принаймні протягом якогось часу, М.Чудинов (“Богун”, “Кашей”), О.Лола (“В.Степанюк”,

---

“Бобрун”) та ін.

Проте роки революції були позначені для РУП-УСДРП не тільки зміцненням і розвитком її організаційних структур. Як уже відзначалося, помітно гальмували цей процес епізодичні провали й жандармські “ліквідації”. Проте, можливо, навіть більше значення мав внутрішній негативний чинник, а саме тривала ідейно-організаційна боротьба у партії, супроводжувана локальними розколами й виходом з неї окремих діячів.

Ще напередодні революції в її керівництві виявилися розходження щодо низки нагальних питань програмного характеру, стратегії й тактики Революційної української партії – таких, як необхідність спеціальної національно-визвольної програми, боротьба за українську державність, місце РУП у суспільному русі й, зокрема, стосунки з РСДРП, доцільність збереження самостійного напрямку боротьби пролетаріату краю. Розколом на “невідбутому” з’їзді 1904 р. і виходом з партії групи “закордонців” справа не обмежилася. Протягом 1905 – першої половини 1906 рр. зазначені питання продовжували дебатоватися. На рівні місцевих організацій почався процес переходу членів партії до “Спілки”. Його масштаби в літературі оцінювались по-різному. Не останню роль при цьому відігравали політичні симпатії. Прихильники “Спілки” та Російської соціал-демократичної робітничої партії наголошували на значній кількості “перебіжчиків”, твердили мало не про розвал Революційної української партії. Натомість автори із середовища останньої, а слідом за ними й пізніші дослідники її історії схильні мінімізувати втрати РУП, зводячи їх до кількох інтелігентів. В обох випадках фактичний матеріал майже не залучався.

Лівобережні організації були причетні до розколу і створення “Спілки” із самого початку. До групи “закордонців” належали вихідці з регіону М.Галаган, П.Канівець, М.Ткаченко, які починали тут партійну роботу й надалі підтримували зв’язки з місцевими осередками, працюючи у Києві та еміграції. В Харкові сформувався як партійний діяч І.Кириєнко, котрому нерідко відводять роль одного з головних призвідців розколу. Відразу підтримав майбутніх спілчан і делегат “невідбутого” з’їзду від лубенського комітету М.Коренецький. Здавалося б, таким авторитетним діячам було до снаги повести за собою значні партійні маси. Проте ані у літературі, ані у джерелах не вдалося знайти практично жодного підтвердженого факту виходу з Революційної української партії цілої організації чи комітету. Єдиний на всю РУП відносний виняток мав місце в Лубнах. Втім, хоча свого часу навколо останнього точилася гостра полеміка й про нього неодноразово згадувалось у літературі, перебіг подій досі відтворювався лише у загальних рисах та вкрай суперечливо.

Групу “Спілки” в Лубнах, очевидно, було створено М.Коренецьким уже на початку 1905 р. До її складу увійшов і один із засновників місцевої “вільної громади” П.Крат. За ними пішли й деякі рядові партійці, проте напевне їх було небагато, оскільки джерела не засвідчують тоді ані сильної спілчанської організації, ані значних втрат рупівського осередку, який і надалі відігравав провідну роль серед революційних груп

міста. Становище не змінилося протягом усього 1905 р. Однак за той час у комітеті склалась опозиційна щодо партійної лінії група прихильників так званого “обласництва”. Таку назву отримала теорія, сформульована наприкінці 1904 – в 1905 рр. Д. Антоновичем, який доводив, що національного питання для пролетаріату не існує, боротьба за державність вигідна лише буржуазії, а культурні проблеми цілком можуть бути розв’язані у рамках обласного самоврядування. Лубенських “обласників” очолював М. Сахаров, а їхніх опонентів – “автономістів” (прихильників збереження національної програми з пунктом про автономію України) – лідер організації А. Лівіцький (щоправда, непослідовно). Обидва були обрані на II з’їзд Революційної української партії, що свідчить про напружену боротьбу в комітеті. На ньому М. Сахаров за відсутності Д. Антоновича очолив нечисленну групу “обласників”. Зазнавши поразки, він повернувся до Лубен з наміром утримати за собою хоча б організацію. Скориставшись розгубленістю й дезорганізацією серед партійців після поразки грудневих повстань та “Лубенської республіки”, а також відсутністю А. Лівіцького, який переховувався після арешту, Сахаров повів агітацію за перехід до “Спілки”. Його найближчою помічницею була дружина А. Лівіцького – Марія, котра мала великий авторитет серед місцевих робітників⁴⁸.

Для протидії їм ЦК направив до Лубен А. Жука, котрому вдалося зірвати спробу “обласників” заручитися підтримкою рядових членів організації на повітовій конференції. Безуспішною виявилася й агітація М. Лівіцької серед міських робітників, які оголосили вихід з партії рівнозначним дезертирству⁴⁹. Зрештою, РУП залишили 19 лютого 1906 р. тільки 4 члени комітету (М. Сахаров, М. Лівіцька, О. Лола і, за словами А. Жука, “хтось із робітників”). А. Жук та його прихильники Г. Гольдштейн (“Мар’яненко”), К. Порш (дружина М. Порша), Ф. Шпак оперативно сформували новий склад комітету, поповнений присланим з Києва Я. Левченком⁵⁰. З цього приводу у полтавській пресі від імені колишнього комітету з’явилася відозва “До суспільства”, в якій підкреслювалося, що новий не може вважатися його правонаступником, оскільки з партії вийшли 4 з 5 його членів. У листівці-відповіді, написаній А. Жуком, доводилось, що в старому комітеті було 7, а не 5 членів і після виходу “четвірки” решта (названі вище прихильники А. Жука) продовжила свою діяльність, а отже, можна говорити тільки про вихід з партії окремих осіб, а не центру у цілому⁵¹. 23 лютого збори партпрацівників (активу) засудили вихід комітетчиків та поставили перед ними вимогу повернути партійне майно та касу. Останню крапку в цій історії було поставлено на загальному зібранні міських і сільських робітників 23 липня, які висловилися за збереження УСДРП як єдиного представника українського пролетаріату⁵².

Перехід членів лубенського комітету до неї був найпомітнішим успіхом “Спілки”. Принаймні її лідери пізніше не змогли навести подібних, виграшних для них фактів. Проте поодинокі члени інших повітових комітетів теж залишали Революційну українську партію, щоб приєднатися до РСДРП, наприклад, Є. Олексенко (Кобеляки), Т. Ворона (Ромни) й ін.

Причини цього явища, на наш погляд, були пов'язані з хибною оцінкою стану визвольного руху у Росії, крилися в ідеологічній та психологічній площинах. Революційне піднесення, масові виступи, поступки з боку царизму породжували надію на близьку перемогу. Але для її досягнення були необхідні додаткові ресурси, які найпростіше було отримати за рахунок об'єднання політичних сил. З іншого боку, частина партійних активістів відчувала перед обличчям могутньої революційної стихії власне безсилля, невміння організувати її, скерувати в потрібному напрямку. Російська соціал-демократична робітничка партія з її досвідом, багатою літературою і розгалуженим апаратом могла б допомогти розв'язати ці проблеми. Однак головна причина, на наш погляд, полягала все ж у низькій національній свідомості значної частини активістів РУП-УСДРП, явному переважаючій партійно-класової ідеології. Наскільки сильними й поширеними були подібні настрої, свідчить відома заява в'язнів Лук'янівської тюрми в Києві, добре відомих у партії людей – Л.Юркевича, М.Білякової, Н.Грінченко та ін.⁵³, після якої остання на початку 1906 р. перейшла до РСДРП.

Що стосується дрібних партійних груп і гуртків, рядових членів Революційної української партії, то їх переходи до “Спілки” були, очевидно, більш численними, але простежити їх неможливо. З іншого боку, є підстави стверджувати, що й тут не було масовості, яка могла б вплинути на стан партії. Невипадково до літа 1905 р., відколи почалось поповнення “Спілки” організаціями Російська соціал-демократична робітничка партія, вона не мала на місцях жодного осередку⁵⁴. У подальшому з усіх лівобережних організацій РУП-УСДРП тільки щодо двох – ічнянської та глухівської – є певні сумніви в тому, що вони зберегли свою цілісність і належність до партії. Так, у Глухівському повіті в 1905 р. діяла численна організація РУП з розгалуженою мережею сільських груп. А в наступному році повіт уже став спілчанською твердинею. Член головного комітету “Спілки” Ю.Ларін повідомляв про 650 сільських груп, що перевищувало кількість сіл у повіті. Проте це не є доказом переходу організацій Української соціал-демократичної робітничої партії до “Спілки”. По-перше, у виданнях глухівської організації до початку 1906 р. послідовно проводилася думка про необхідність самостійної партії українського пролетаріату й боротьби проти РСДРП. По-друге, в березні 1906 р. комітет УСДРП було розгромлено, і організація розвалилася⁵⁵, так що до “Спілки” могли потрапити хіба що окремі її члени та зв'язки по селах. Нарешті, серед керівників останньої не було не тільки вихідців з Української соціал-демократичної робітничої партії а й українців узагалі.

В Ічні у січні 1907 р. в членів “Спілки” при обшуку знайдено її літературу з відбитками печатки місцевої організації УСДРП. Прізвища керівників організації Г.Войташевського та К.Гуляницького було виявлено серед адресатів головного комітету “Спілки”. Не виключено, що якась частина членів Української соціал-демократичної партії насправді перейшла до неї. Але якщо це і сталося, то не раніше жовтня 1906 р., після арештів, які обезглавили організацію (до того часу є свідчення про

її діяльність)⁵⁶.

Таким чином, в обох сумнівних випадках не було свідомого приєднання місцевих організацій до “Спілки”, й у крайньому разі можна говорити лише про привласнення нею “зв’язків” УСДРП (окремих членів, груп співчуваючих), позбавлених керівництва внаслідок арештів.

Ще одним дестабілізуючим чинником внутрішньопартійного життя було “обласництво”, боротьба навколо якого точилася майже весь 1905 р. Теорія Д.Антоновича знайшла підтримку головним чином серед керівництва харківської, полтавської та лубенської “вільних громад”. Частково це пояснюється більш інтенсивними російськими впливами – від мовного до партійного. Але більше значення, можливо, мали авторитет й особисті зв’язки одного з лідерів партії, особливо сильні саме в названому регіоні. Теорія “обласництва” у разі її прийняття призвела б до ліквідації національної програми і самої партії. Крім того, вона була ідеологічним прикриттям боротьби за керівництво партією між її старим (Д.Антонович) та новим (М.Порш) лідерами. Тому протистояння “обласників” і “автономістів” мало не тільки ідейний, а й організаційний характер.

Після повернення з-за кордону Д.Антонович був кооптований до складу центрального комітету РУП В.Винниченком (який вів тоді справи ЦК) за згодою іншого члена ЦК А.Гука⁵⁷. Останні незабаром тимчасово відійшли від партійних справ, що розв’язало руки Д.Антоновичу. Скориставшись цілковитою свободою (М.Порш перебував за кордоном), він від імені ЦК скликав на початку червня в Києві з’їзд РУП, який мав розглянути організаційні і тактичні питання, обрати ЦК і прийняти рішення про черговий форум. Але плани Д.Антоновича зірвали М.Порш та С.Петлюра (як представник чорноморського комітету), що несподівано прибули на нього. Часткового успіху йому вдалося досягти лише у другорядному питанні про полтавську “вільну громаду”, в якій більшість становили опоненти останнього. На з’їзді було прийнято (можливо, ще до прибуття М.Порша й С.Петлюри) безпрецедентне рішення про розпуск громади як “організації буржуазно-націоналістичної”, що відстоює автономію України. Права комітету було визнано за його меншістю, представник якої (М.Кохановський або В.Фідровський) отримав право голосу на форумі. Представник більшості (ймовірно Г.Іваницький) оголосив ці рішення незаконними і залишив з’їзд⁵⁸. Очевидно через опір прибічників М.Порша, за яким були більшість ЦК (він та А.Гук), чорноморський, київський і ніжинський комітети, з’їзд не розглядав усього порядку денного, обмежившись обговоренням доповідей з місць. За ним закріпилася назва “екстрений” або “попередній”⁵⁹. Не виключено, що після цього Д.Антонович втратив своє членство у центральному комітеті.

Зазнавши поразки, “обласники” остаточно стали на шлях фракційної боротьби, продовживши її на регіональному рівні. 25-26 вересня відбулась конференція вірних цій ідеї й особисто Д.Антоновичу полтавського, лубенського і харківського комітетів. Вона проводилась таємно як від ЦК, так і від власних організацій. Харків представляли Д.Антонович, П.Андрієвський та Б.Камінський, Полтаву – М.Кохановський,

В.Фідровський та Г.Іваницький, Лубни – А.Лівицький (він один з усіх мав мандат організації) й М.Сахаров, який (а не Д.Антонович) був ініціатором та головним рушієм конференції. Він виступав з доповіддю з основного питання – про партійну програму. Конференція одногolosно висловила протипункту про автономію України, що начебто суперечить інтересам пролетаріату і затемнює його свідомість, а також протипвикористання його в агітаційній літературі. Гостру дискусію викликало питання про ставлення до інших соціал-демократичних організацій. Пропозицію Д.Антоновича не приймати ніякого рішення було рішуче відкинуто. М.Сахаров висловився за об'єднання всіх соціал-демократів у єдину соціал-демократичну партію Росії, відповідно до резолюції Амстердамського конгресу Соцінтерну. Його підтримали тільки полтавці. А.Лівицький запропонував проголосувати за будь-яке можливе об'єднання, з усіма соціал-демократичними організаціями чи тільки з тими, що працюють в Україні, чи окремо з більшовиками або меншовиками. Цю пропозицію, підпорядковану виключно завданню розгортання революційної боротьби й небезпечну для самого існування партії, схвалили 5 делегатів. Протипголосували тільки представники полтавського комітету (через кілька днів вони передали до центрального комітету офіційний протест з приводу даного рішення). Крім того, конференція ухвалила у разі, якщо її резолюції не знайдуть підтримки в партії, вимагати від ЦК негайного скликання з'їзду для розпуску РУП⁶⁰.

Здається, лише після цього керівництво Революційної української партії до кінця усвідомило загрозу для неї, що виходила від “обласників”. Розгорнулася жорстка боротьба за вплив на організації та голоси на майбутньому з'їзді. Можливо, саме через опозиційність половини комітетів було вирішено вперше скликати черговий з'їзд на основі пропорційного представництва від організацій, а не з керівників чи представників комітетів, як раніше.

Найбільш гострі передз'їздовські дебати відбулися у Полтаві. Керівники комітету М.Кохановський і В.Фідровський твердо стояли на позиціях “обласництва”. Їм протистояли Г.Іваницький та П.Ластівець, яких підтримував агент центрального комітету В.Степанківський. Крім того, Полтаву відвідали лідери обох течій. Керівництво організації намагалося не допустити “автономістів” до робітників. Однак врешті решт “підземна робота” (за висловом В.Степанківського) прихильників лінії ЦК виявилася більш ефективною. Вони змогли провести на з'їзд від Полтави трьох своїх однодумців – Г.Іваницького, В.Степанківського й А.Макаренка, в той час як “обласники” – тільки В.Фідровського⁶¹.

Драматично розгорталися події у Харкові, який вважався “вотчиною” Д.Антоновича. Схоже, що розрахунок М.Порша на більш високу національну свідомість студентського поповнення (мається на увазі включення восени 1904 р. до складу РУП київської та харківської українських студентських громад) виправдався. Д.Антонович і його однодумці не змогли повести за собою організацію, більшість активу якої на зборах 10 грудня підтримала “автономістів” А.Жука й Б.Мартоса. Після відхилення зборами його пропозиції не брати участі в з'їзді Д.Антонович заявив про

вихід з партії. Делегатом на з'їзд було обрано А.Жука⁶².

У лубенському комітеті переважали прихильники “обласництва” (“скриті спілчани”, за висловом А.Жука), становище яких зміцніло з приїздом Н.Грінченко та М.Сахарова. Голова комітету А.Лівицький займав половинчасту позицію. Документи не засвідчують скільки-небудь помітної роботи центрального комітету в Лубнах. Делегатами з'їзду стали А.Лівицький і М.Сахаров. На ньому, який відбувся у грудні 1905 р., їхні шляхи розійшлися: перший приєднався до більшості, а другий очолив нечисленну групу “обласників”, до якої входили ще В.Фідровський та О.Лола, й кілька делегатів “стояли на половині”⁶³. Цілковита перевага “автономістів” дала змогу прийняти на з'їзді зважені рішення, схвалити програму РУП-УСДРП з пунктом про автономію України, утримати останню від фатальних помилок, зберегти її як окрему національну партію.

Але ця перемога була здобута дорогою ціною. Протягом майже всього 1905 р. партійні сили, передусім актив, відволікалися на дискусії та внутрішню боротьбу, замість роботи в масах. Низка партійних діячів залишила партію. Крім Лубен, це сталось у Харкові, де з Революційної української партії вийшли Д.Антонович, П.Андрієвський, Б.Камінський, Денисенко, Терещенко, К.Серебрякова (Антонович)⁶⁴. Можливо, так само вчинив і В.Фідровський, бо після цього він зник з полтавської організації. Для багатьох ідейно незрілих рупівців суть дискусій залишилася незрозумілою, зате посіяла серед них сум'яття, хитання, недовіру до керівників.

Вирівнявши курс, навівши порядок в організаціях, партія заклала необхідний організаційний фундамент для якісного поліпшення роботи в масах. Але час було безповоротно згаяно, революція пішла на спад, влада розгорнула систематичне переслідування політичних діячів. У 1905 р. під арешт потрапляли лише поодинокі активісти РУП. До того ж з різних причин до тривалого ув'язнення справа, як правило, не доходила, й подібні епізоди не мали помітного впливу на діяльність організацій. Коли ж пік революції минув, влада стала діяти значно жорсткіше. У більшості лівобережних комітетів (якщо не в усіх) мали місце арешти, причому їх жертви надовго вибували з партійних лав.

Так, у січні 1906 р. був заарештований А.Лівицький. Після втечі він переховувався більше року за кордоном, а повернувшись на батьківщину, був відданий під суд⁶⁵. У Харкові поліція влаштувала обшук у Б.Камінського, та хоч нічого не було виявлено, його заарештували і понад 2 місяці тримали у в'язниці. На початку 1907 р. знов обшукали й без жодних законних підстав і суду вислали на 3 роки до В'ятської губернії⁶⁶. 1 березня 1906 р. було проведено ліквідацію глухівського комітету. Його члени П. та М.Трофименки, О.Литвинов і Д.Колоніус потрапили до в'язниці. Тоді ж через масові обшуки й арешти були змушені залишити Ніжин ряд активістів місцевого комітету⁶⁷. Відчутних втрат зазнала прилуцька організація: до січня 1907 р. були заарештовані та вислані У.Саламаха, Г.Клязьник, П.Гах, А.Мостипан⁶⁸. Тоді ж потрапив до в'язниці член полтавського комітету В.Дорошенко⁶⁹. Найболючішого удару поліція зав-

дала в жовтні 1906 р., коли їй вдалося захопити у Полтаві учасників обласної конференції Української соціал-демократичної партії. На квартирі у Є.Гребінки (який не був учасником конференції) й на вокзалі було затримано ще 13 осіб: Я.Левченко, О.Мерклінг, М.Огородній, М.Гаврилко, Б.Юр'єв-Пековець, М.Чудинов та ін.⁷⁰. Повну картину провалів відновити неможливо, але очевидно, що О.Гермайзе, сам колишній член УСДРП, був близький до істини, вказуючи, що в 1906 р. у партії "йшли страшенні провали і розклеювалась попередня, більш-менш налагоджена робота"⁷¹. В наступному році каральні органи царизму та суспільна депресія довершили справу, й партія як цілісна політична структура припинила своє існування, у подальшому нагадуючи про себе тільки епізодичною активністю окремих організацій і груп.

Таким чином, революційне піднесення створило сприятливі умови для кількісного зростання й організаційного зміцнення РУП-УСДРП. Значною мірою вони були використані, що відбилося в збільшенні числа партійних організацій, розширенні географії їхньої діяльності, вдосконаленні структури комітетів, зміцненні зв'язків (внутрішньопартійних та з населенням) тощо. Проте через низку негативних внутрішніх і зовнішніх чинників процес зміцнення партії не був стабільним та тривалим, співіснував з гальмівними й руйнівними явищами (фракційна боротьба, недостатня роль партійного центру, нестача кадрів, проблеми у міжпартійних стосунках, провали та ін.). Згорання революції і посилення переслідувань з боку каральних органів уже на кінець 1906 р. перекреслили майже всі названі здобутки. В наступному році було розгромлено не тільки партію як цілісність, а й практично всі її організації.

---

¹ Христюк П. 1905 рік на Україні. - Х., 1925; Сарбей В.Г. Національне відродження України. - К., 1999; Ресит О. Україна в імперську добу (XIX - початок XX ст.). - К., 2003.

² Дорошенко В. Українство в Росії: Новіші часи. - Відень, 1918; Феденко П. Український громадський рух у XX ст.: Курс лекцій. - Подєбради, 1934; Нариси з історії українського національного руху. - К., 1994; Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині: кін. XIX - поч. XX ст. - К., 1996; Колесник В.Ф., Рафальський О.О., Тимошенко О.П. Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини. 1900-1907 рр. - К., 1998; Лавров Ю. П. Виникнення і діяльність українських політичних партій (кін. XIX - поч. XX ст.) // Історія України. - 1999. - № 21-24.

³ Степанюк В., Довбищенко Я. З історії українського соціал-демократичного руху (1900-1918 рр.). - Х., 1918; Дорошенко В. Революційна Українська партія (РУП) (1900-1905 рр.): Нарис з історії Укр. соціал-демокр. партії. - Львів, К., 1921; Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. - Б.м., 1926. - Т. 1: Революційна Українська партія (РУП); Душинський А. Революційна Українська Партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1901-1905 років // За сто літ. - 1928. - Кн. 2; Головченко В. Від "Самостійної України" до Союзу визволення України: Нариси з історії укр. соціал-демократії поч. XX ст. - Х., 1996.

⁴ Шморгул П. М. Украинские мелкобуржуазные партии РУП (УСДРП) и "Спилка" в революции 1905-1907 годов // Научная сессия по истории первой русской революции 1905-1907 годов: Тезисы сообщений. - М., 1965; Головченко В. Нескорена Україна (з історії визвольної боротьби 1905-1907 рр.) // Зб. Харк. історико-філол. товариства. - 1995. - Т. 4.

-
-
- 5 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 2, спр. 21, арк. 4-6.
6 Там же. - Арк. 18.
7 Соціал-демократ. - 1907. - № 1.
8 ЦДІА України. - Ф. 1439, оп. 1, спр. 330, арк. 284.
9 Див. **Головченко В.** Від "Самостійної України" до Союзу визволення України. - С.72.
10 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 4, арк. 23, 137; Оп. 2, спр. 21, арк. 5-6.
11 Доклад Української соціал-демократичної робітничої партії Росії Міжнародному соціалістичному конгресові в Штуттгарті. - Львів, 1907. - С. 3.
12 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп.1, спр. 12, арк. 57.
13 **Настя Грінченко** (Спомин) // Мета. - Львів, 1908. - Ч. 17-18. - С. 4.
14 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 9.
15 1905 год на Украине: Хроника и материалы. - Х., 1926. - Т. 1. - С. 358.
16 **Мороз И.** 1905-й год в Ромнах // 1905 год на Полтавщине (Сборник). - Полтава, 1925. - С. 42.
17 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 98.
18 Там же. - Спр. 4, арк. 136-137.
19 Там же. - Арк. 77.
20 **Мороз И.** 1905-й год в Ромнах. - С. 44.
21 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 4, арк. 23.
22 ЦДІА України. - Ф. 304, оп. 1, спр. 120, арк. 105-107.
23 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 12, арк. 126.
24 ЦДІА України. - Ф. 276, оп. 1, спр. 240, арк. 238 зв.
25 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 12.
26 Там же. - Спр. 12, арк. 26.
27 **Головченко В.** Від "Самостійної України" до Союзу визволення України. - С. 88.
28 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 83, 85.
29 **Головченко В.** Від "Самостійної України" до Союзу визволення України. - С.88.
30 ЦДІА України. - Ф. 321, оп. 1, спр. 22, арк. 19а.; Ф. 336, оп. 1, спр. 2805, арк. 6.
31 Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С. 388.
32 ЦДІА України. - Ф. 320, оп. 1, спр. 431, арк. 141, 171; Ф. 321, оп. 1, спр. 4, арк. 96 зв.; Спр. 11, арк. 87; Ф. 1439, оп. 1, спр. 372, Б.п.; Спр. 374, арк. 30; ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 4, арк. 77-78.
33 **Гермайзе О.** Вказ. праця. - С. 122.
34 ЦДІА України. - Ф. 320, оп. 1, спр. 774, арк. 6-8.
35 Симон Петлюра в молодості: Зб. споминів. - Львів, 1936. - С. 56.
36 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 64.
37 Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С. 349.
38 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 12, арк. 88, 126.
39 Там же. - Арк. 56.
40 Соціал-демократ. - 1907. - № 1-2.
41 **Настя Грінченко (Спомин)**. - С. 4; Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С. 364.
42 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 12, арк. 50-56.
43 Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С. 349.
44 Там же. - С. 365.
45 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 85, 98.
46 Там же. - Арк. 64.
47 ЦДІА України. - Ф. 320, оп. 1, спр. 775, арк. 33, 42, 48.
48 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 2, спр. 34, арк. 63.
49 Там же. - Арк. 64.
50 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 2, спр. 34, арк. 64.
51 **Гермайзе О.** Вказ. праця. - С. 286 - 287.
52 Украинский вестник. - 1906. - 24 серп.
53 Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С. 355-357.
54 **Риш А.** Очерки по истории Украинской социал-демократической "Спілки". - Х., 1926. - С. 21.
55 ЦДІА України. - Ф. 320, оп. 1, спр. 423, арк. 63; Риш А. Очерки по истории Украинской социал-демократической "Спілки". - С. 52.
56 ЦДІА України. - Ф. 1439, оп. 1, спр. 374, арк. 25, 30; Спр. 493, арк. 11, спр. 794, арк. 383.
57 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 12, арк. 32.
58 Там же. - Спр. 10, арк. 74, 84.
59 Там же.

- 60 ЦДАВО України. - Ф.3807, оп.2, спр. 21, арк. 26-27.
61 Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С.352.
62 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 2, спр. 34, арк. 32.
63 Там же. - Арк. 50, 55; Наш голос. - 1911. - Ч. 6-8. - С. 353.
64 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 2, спр. 34, арк. 10.
65 Там же. - Оп. 1, спр. 4, арк. 23.
66 ЦДІА України. - Ф. 336, оп. 1, спр. 2520, арк. 41, 124.
67 Там же. - Ф. 1439, оп. 1, спр. 367, арк. 1-2.
68 Там же. - Ф. 276, оп. 1, спр. 421, арк. 225 зв.; ф. 326, оп. 2, спр. 321, арк. 17-18.
69 ЦДАВО України. - Ф. 3807, оп. 1, спр. 3, арк. 64.
70 Там же. - Арк. 21, 64; ЦДІА України. - Ф. 320, оп. 1, спр.775, арк. 13-14.
71 *Гермайзе О.* Вказ. праця. - С. 131.

